

NPR Špraněk

– poklady tu nejsou jen v podzemí

Jiří Šafář, Martin Koudelka, Václav Polášek

Od nepaměti lidé na Bouzovsku znali na úbočích vrchu Sprang, dnes zvaném Špraněk, tři podivuhodné krasové jevy. Propast Zátvořici, skalní bradlo Zkamenělého zámku, na němž stával menší hrádek, a také jeskyni Svěcenou díru.

Ta zvláště jitrila fantazii obyvatel z okolních vesnic, a tak není divu, že se ke kopci Špraněk váže hned několik pověstí. Nejčastěji jsou spojovány s drahými kameny a dalšími poklady ukrytými v podzemí.

Nově připojená část NPR nad levým břehem Špraňku s populací tisu červeného. Foto Jiří Šafář

Zpřístupnění Javoříčských jeskyní

Ovšem skutečný poklad zde ve Svěcené díře našel až revírník Vilém Švec se svými syny a dalšími spolupracovníky v podobě Javoříčských jeskyní (podrobněji o objevu v Ochrane přírody 2018/3: 26–29). V roce 2018 jsme si připomněli významné výročí – 80 let od chvíle, kdy se do zatím neznámých podzemních prostor kopce Špraňku poprvé podíval člověk. Po téměř dva roky trvajícím boji s nástrahami Objevné cesty se tehdy objevitelé poprvé dostali do překrásně vyzdobeného Dómu gigantů a přilehlých prostor. Už při objevování jeskyní také bylo v zájmu lesní správy na Bouzově co nejdříve jeskyně zpřístupnit široké veřejnosti.

Dne 1. května 1938 se společně s objeviteli prodíral náročnou Objevnou cestou ing. J. Vávra z Olomouce, který byl přizván coby odborník k hledání nejvhodnějšího místa pro prokopání vchodu. Takto na onen den vzpomíná:

„Účastníci sestoupili s nepatrnou výzbrojí a bez zásob do podzemí. Nejnutnější potřeby (busola, baterky, karbidky, svíčky, lana, lanové žebříky) měli s sebou. Neschůdná a nebezpečná cesta, jakož i slézání strmých stěn a protahování se úzkými komíny, přinutilo je vzít jen nejnutnější věci. Šli i bez potravin. Sestup byl konán spleť podzemních prostor, uliček a roklí, označených začazenými místy pro orientaci, kudy se již jednou před tím dosáhlo cíle. Švec i Brosinger svou osobní pomocí, jakož i upevňováním žebříků a lan, usnadnili značně cestu. Po osmi hodinách v podzemí bylo na povrchu zaměřeno místo pro výkop a vstup do podzemí. Po jednodenním kopání v určeném místě, po odstranění 2m země a skály bylo dosaženo úspěchu a jeskyně mohly být zpřístupněny veřejnosti.“

Místo pro prokopání vchodu prozradily kořínky stromů, které v podzemí výzkumníci objevili a které svědčily o blízkosti povrchu. První vchod se nacházel u nynější chaty Jeskyňka. Velice rychle byly postaveny dřevěné schody, srovnány nerovnosti a přes prohlubně položeny dřevěné lávky. Již 15. května 1938 si nově objevené podzemní prostory prohlédli první zájemci. Novým vchodem se do jeskyní také dostali výzkumní pracovníci z mnoha oborů a mohl být zahájen vědecký výzkum a dokumentace nově objevených jeskyní. Okruh tehdy vedl přes Suťový dóm a Spojovací chodbu do Dómu gigantů. Zde návštěvníci udělali malý oblouk pod Niagarské vodopády

Jeden z poslů jara jaterník podléška. Foto Jiří Šafář

Lilie zlatohlavá často bývá poškozena okusem od vysoké zvěře. Foto Jiří Šafář

a stejnou cestou se vraceli zpět. Na přelomu srpna a září 1938 bylo do jeskyní instalováno elektrické osvětlení. Od tohoto data si mohli návštěvníci prohlédnout velké prostory nádherně nasvícené. Průběžně se pokračovalo s budováním stabilních betonových chodníků a schodišť s kovovým zábradlím a s budováním chodníku v nově objevených Pohádkových jeskyních. Tato část byla připojena s velkou slávou k návštěvnímu okruhu 15. května 1939, a toto datum je oficiálně uvádě-

no jako datum zpřístupnění Javoříčských jeskyní veřejnosti. Poslední velkou úpravou bylo prokopání průchodu z Pohádkových jeskyní do Svěcené díry. Došlo k němu v zimě 1944–1945 a od tohoto okamžiku se již nemuseli návštěvníci vracet stejnou cestou. Byla vytvořena cesta průchozí, s jiným vchodem a východem (nynější krátká prohlídková trasa). Na zpřístupňování jeskyní se podílela lesní správa na Bouzově ve spolupráci s Klubem českých turistů v Konici. Na těžké prá-

Okrotice bílá. Foto Martin Koudelka

ci v podzemí pracovala neúnavně spousta známých i bezejmenných obyvatel blízkých vesnic. V současné době je až nepochopitelné, jak rychle se tenkrát myšlenku na zpřístupnění jeskyní podařilo zrealizovat.

Poklady nejsou jen v podzemí

Po objevení Javoříčských jeskyní byla hlavní pozornost badatelů upřena převážně do podzemí, a tak se na výzkumných aktivitách podíleli zejména geologové a karsologové. Ale již od konce 19. století odhalovali v oblasti Špraňku různě zbarvené živé drahokamy botanici. Průzkumy zde probíhaly s různou intenzitou a vedly ke zjištění více než 400 druhů vyšších rostlin, 145 druhů mechorostů a 118 různých lišejníků. Mezi prvními rozzářil jarní les nejen sněženka podsněžník, ale také modrofialové květy jaterníku podléšky. Během jara nelze na skalních výchozech přehlédnout drobné bílé květy lomikamenu trojprstého nebo později zlatožluté svítilcí rozchodník ostrý. Vápencové skalky pokrývá svými trsy pěchava vápnomilná, která zde dosahuje severní hranice svého rozšíření na Moravě. V lese se za slunečními paprsky vytahují lodyhami s bílými a fialovými květy okrotice bílá i okrotice červená a také orchidej s největším květem z našich druhů – střevec – pantoflíček. Nad levým břehem potoka Špraňku se dochovala autochtonní populace tisu červeného, kterou se v minulých letech podařilo podpořit výsadbou semenáčků z místních zdrojů. Ale ty nejvzácnější poklady jako ploštičník evropský (*Cimicifuga europaea*), lopušík skloněný (*Hackelia deflexa*) nebo korálice trojklanná

Střevíčník pantoflíček. Foto Jiří Šafář

(*Corallorhiza trifida*) zůstávají, díky nenápadnému vzhledu i nepřístupnosti míst, na nichž rostou, návštěvníkům skryty.

Jestliže četné botanické průzkumy již mnohé z tajemství Špraňku odhalily, tak mykologové zřejmě na mnohé zajímavé nálezy ještě čekají, neboť zatím zjištěných 275 taxonů hub neodpovídá potenciálu této lokality.

Nejdéle zkoumanou skupinou živočichů jsou v lesích kolem Javoříčka měkkýši. První pojednání o nich sepsal gymnaziální profesor J. Uličný již v roce 1896. Prozatím jich bylo nalezeno 77 převážně suchozemských druhů. Mezi nimi patří k pokladům bohatá populace zdobenky tečkované (*Chapentieria ornata*), jednoho z nejvzácnějších plžů v České republice, teplomilné druhy vrásenka orlojovitá (*Discus perspectivus*) a trojlaločka pyskatá (*Helicodonta obvoluta*), která tu dosahuje nejsevernějšího místa výskytu na Moravě. Vyznívající karpatské prvky na lokalitě představují vlahovka karpatská (*Monachoides vicinus*), nábělka karpatská (*Plicuteria lubomirskii*) a sudovka skalní (*Orcula dolium*), jež se dále na západ vyskytuje jen na jedné lokalitě na Svitavsku.

Díky bohaté mozaice stanovišť vzniklo a uchovalo se v NPR Špraněk poměrně pestré společenství pavouků. Mezi 126 dosud známými druhy jsou i nepříliš hojné pavučenka krvavá (*Nematogmus sanguinolentus*), skálovka brýlová (*Drassyllus pumilus*), skálovka dlouhonohá (*Zelotes longipes*) a druh nově popsany teprve v roce 2014 šestička důlkatá (*Dysdera moravica*).

V průzkumu motýlů byla zatím pozornost věnována těm s denní aktivitou a ze zjištěného počtu 31 druhů jsou významně zastoupeny zejména druhy světlých listnatých lesů pestrobarevec petrklíčový (*Hamearis lucina*), bělopásek dvouřadý (*Limenitis camilla*), perleťovec fialkový (*Boloria euphrosyne*) či okáč strdivkový (*Coenonympha arcania*).

Oproti nepočetným motýlům bylo zde brouků dosud nalezeno téměř 400 druhů, a to včetně zvláště chráněných zdobence zelenavého (*Gnorimus nobilis*) a zdobence skvrnitého (*Trichius fasciatus*), anebo druhů uvedených v Červeném seznamu České republiky jako například polokrovečník *Necydalis ulmi*, hubokaz *Octotemnus mandibularis*, pro něhož se jedná o jedinou lokalitu v ČR, a dále dřevomil bukový (*Eucnemis capucina*), dřevomil *Isorhipis melasoides*, pýchavkovník *Lycoperdina bovistae*, houbožrout *Mycetophagus ater*, kovaříci *Porthmidius austriacus* a *Stenagostus rhombeus* či polník *Agrilus integerrius* vázaný svou biologii na lýkovec jedovatý.

Při nevelké rozloze území lze očekávat, že druhová pestrost obratlovců nebude zcela korespondovat s množstvím zjištěných druhů bezobratlých. Této skutečnosti odpovídá výskyt 38 druhů vesměs běžných ptáků vázaných na lesní prostředí. Mezi nimi jistě každého zvláště potěší potvrzení výskytu naší nejmenší sovy – kulíška nejmenšího. Překvapivě vysoké rozmanitosti dosahují se 46 zaznamenanými druhy v NPR Špraněk savci. Počet je to poměrně vysoký, i když si odmyslíme 18 druhů vrápenců a netopýrů

rů (podrobněji o nich bylo pojednáno v Ochrane přírody 2019/5: 30–35). Nevítanými hosty jsou v rezervaci srnec obecný, muflon a jelen sika, kteří si pochutnávají na semenáčcích stromů i na květech lilí zlatohlavých. Nejčastěji mohou návštěvníci pozorovat opičku našich lesů veverku obecnou, která se zde vyskytuje ve více barevných formách. Pokud řečištěm krasotvorného potoka Špraňku teče voda, tak je z Javoříčky příležitostně navštěvuje vydra říční. Její příbuzný jezevec lesní obýval několik let část středního patra Javoříčských jeskyní a jeho stopy byly nalezeny až 700 m od vstupu. Stálým zimním obyvatel podzemních prostor je i mlok skvrnitý.

Jak dál v lesích nad Javoříčkem?

Téměř celá výměra lesů v NPR Špraněk (tzn. cca 100 ha) se nachází ve vlastnictví České republiky s příslušností hospodařit pro AOPK ČR. Pozemky byly odkoupeny v roce 2017 od obcí Bouzova, Luké, Hvozdu a Ludmírova.

Převládají zde přírodě blízké lesní ekosystémy vápnomilných, případně květnatých bučin a suťových lesů. Na lesních pozemcích se nacházejí i přírodně hodnotná bezlesí vápencových skalních výchozů.

Dlouhodobým cílem péče o lesní ekosystémy v NPR je jejich ponechání pokud možno jen působení přírodních sil (tzn. s co nejmenšími přímými vlivy lidské činnosti) na cca 90 % rozlohy. Těžební zásahy by v těchto částech lesa měly být omezeny jen na kácení nebo ořezy dřevin hrozících pádem na veřejně přístupné cesty a stezky.

Na zbývajících částech rozlohy lesů NPR je předpokládáno trvalé řízení péče k podpoře druhů rostlin a živočichů vázaných životními nároky na lesy s trvale sníženým zápojem dřevin nebo na skalní bezlesí.

Samovolnému vývoji budou lesy ponechávány postupně po předchozích přeměnách porostů s vysokým zastoupením smrku ztepilého, borovice černé nebo modřínu opadavého na smíšené listnaté porosty. Průběh přeměn je v současnosti výrazně urychlen plošným hynutím smrků. Při přeměnách bude co nejvíce využíváno přirozené zmlazení stanoviště původních druhů dřevin včetně druhů dřevin lesa přípravného, jako jsou bříza bělokorá, vrba jíva a jeřáb ptačí.

Kromě přeměn porostů geograficky a stanovištěně nepůvodních druhů dřevin budou

Hladovka horská patří k běžnějším druhům plžů v NPR. Foto Martin Koudelka

Jako drahokam září v podzemí i po dešti v lese mlok skvrnitý. Foto Jiří Šafář

prováděna opatření k posilování místních populací vzácných druhů dřevin, např. tisu červeného, jedle bělokoré, jilmu horského, třešně ptačí a jeřábu břeku.

Předpokladem smysluplné péče o lesy v NPR je dosažení takové početnosti populací spárkaté (srnčí, daňčí, mufloni) zvěře, která bude umožňovat úspěšnou generační obměnu dřevin přirozené druhové skladby bez nutnosti provádět opatření k jejich ochraně (kromě opatření k ochraně málo zastoupených druhů dřevin).

K trvalému sledování stavu a vývoje dřevinné složky lesních ekosystémů bude vymezena síť trvalých ploch za účelem opakovaného zjišťování zásadních dendrometrických dat. Doplnovat se budou poznatky o výskytu dalších rostlinných i živočišných druhů a pokračovat bude i dlouhodobý monitoring letounů.

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz